

Stāvoklis darba tirgū Latvijā – realitāte un izaicinājumi Eiropas 2020 kontekstā

Pēteris Krīgers, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības
priekšsēdētājs

Eiropa 2020

- “Eiropa 2020” ir ES izaugsmes stratēģija nākamajai desmitgadei. Mainīgajā pasaulē ES ir jākļūst par gudru, ilgtspējīgu un integrējošu ekonomiku.

Situācija Latvijā:

- Globālās konkurētspējas (GK) indeksā Latvija darba tirgus efektivitātes “pīlārā” ierindojas 52.vietā no 139 aplūkotojām valstīm, sasniedzot rezultātu 4.58 no 7.00 maksimāli iespējamajiem punktiem. Darba tirgus efektivitātes rādītāji sastāda 17% no efektivitātes uzlabojošo faktoru kopas, un tos vienādās proporcijās ietekmē darba attiecību elastīgums (50%) un darbinieku talantu efektīva izmantošana (50%).
- Īpaši problemātiskās jomas ir **sociālā nodokļa likme un bāze** (117.vieta), **darba attiecību elastības trūkums** (110.vieta) un **smadzeņu aizplūšana** (93.vieta). Problēmas uzņēmumu īpašniekiem sagādā arī vadības profesionalitāte (76.vieta) un sadarbība starp darba devējiem un darba ņēmējiem (70.vieta).

Kā izskatāmies pasaulē:

- Sadarbība starp darba ņēmējiem un devējiem - 70.vieta
- Elastība darba samaksas noteikšanā - 21.vieta
- Darba attiecību stingrība (*rigidity*) - 10.vieta
- Darbā pieņemšanas un atlaišanas prakse - 48.vieta
- Atlaišanas izmaksas - 29.vieta
- Sociālā nodokļa bāze un likme - 117.vieta
- **Efektīva talanta izmantošana - 50%**
- Attiecība starp darba samaksu un produktivitāti -42.vieta
- Uzņēmumu vadības profesionalitāte - 76.vieta
- Smadzeņu aizplūšana (brain drain) - 93.vieta
- Sieviešu līdzdalība darba tirgū - 28.vieta

Uzdevumi Latvijai:

Eiropas Komisija rekomendē Latvijai pildīt saistības, kas izriet no starptautiskā aizdevuma saņemšanas dokumentiem (Padomes lēmums 2009/290/EC, kas tika grozīts ar Padomes lēmumu 2009/592/EC un tālāk atrunāts 2009.gada 20.janvārī parakstītajā Saprašanās memorandā un tā papildinājumos), it īpaši pēdējā Saprašanās memoranda papildinājumā, kas ir noslēgts 2011. gada jūnijā:

- cīņa ar ēnu ekonomiku un nelegālo tirdzniecību;
- adekvāta finansējuma nodrošināšana sociālajām vajadzībām un caurspīdīgas un izmaksu efektīvas sociālās palīdzības sniegšana;
- risku mazināšana, kas rodas valstij kā bankas akcionāram;
- atbilstošas, efektīvas un caurskatāmas ES fondu vadības un apguves nodrošināšana;
- efektīvākas energoresursu un dabas resursu izmantošanas veicināšana;
- efektīvas aktīvā darba tirgus un izglītības politikas ieviešana;
- valstij un pašvaldībām piederošo aktīvu un nekustamo īpašumu apsaimniekošanas uzlabošana;
- konkurences veicināšana brīvajā tirgū;
- atbalsts darba vietu radīšanai, MVU un biznesa vides uzlabošana.

3 galvenie izaugsmes virzītājspēki:

- 1) “Jaunatne kustībā”
- 2) “Jaunu prasmju un darbavietu programma” (Latvijas uzstādījums nodarbinātības līmenis 73 %) ;
- 3) “Eiropas platforma cīņai pret nabadzību” (izraut no nabadzības un sociālās atstumtības 20 miljonus cilvēku, Latvijas mērķis – 121 tūkstošis)

Galvenā problēma – bezdarbs!

- 2011.gadā janvārī un februārī reģistrētā bezdarba līmenis bija 14,5% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaita, martā - 14,4%, aprīlī - 13,9%, maijā - 13,2%, jūnijā - 12,6%, jūlijā - 12,1% un augustā - 11,8%, septembrī – 11,6 %, oktobrī – 11,6 %.
- Bet tas ir reģistrētais bezdarbs, īstenībā bezdarba līmenis Latvijā ir daudz augstāks!

“Eurostat” dati:

- Eiropā 2011.gada augustā augstākais bezdarbs bija Spānijā, kur bez darba bija 21,2% ekonomiski aktīvo iedzīvotāju. Otrajā vietā bija Grieķija ar 16,7% bezdarba līmeni, bet trešajā – Latvija ar 16,2% bezdarba līmeni.
- Seko Lietuva, kur augustā bez darba bija 15,6% ekonomisko aktīvo iedzīvotāju, Īrija (14,6%), Slovākija (13,4%) un Igaunija (12,8%).
- Zemākie bezdarba līmeņi augustā saglabājās Austrijā (3,7%), Nīderlandē (4,4%), Luksemburgā (4,9%) un Vācijā (6%).
- Būtiskākie bezdarba līmeņa kritumi augustā salīdzinājumā ar šo pašu mēnesi 2010.gadā bija Igaunijā (no 17,9% līdz 12,8%), Latvijā (no 19,4% līdz 16,2%) un Lietuvā – (no 18,2% līdz 15,6%). Savukārt lielākie bezdarba pieaugumi reģistrēti Grieķijā (no 12,1% līdz 16,7%), Bulgārijā (no 10,2% līdz 11,7%) un Kiprā (no 6,2% līdz 7,2%).
- Visā ES 2011.gada jūlijā bez darba bija 9,5% ekonomiski aktīvo iedzīvotāju pretstatā 9,7% pērnā gada jūlijā. Eiro zonā vien augustā bezdarba līmenis augustā bija 10% iepretim 10,2% šajā pašā mēnesī 2010.gadā.

Bezdarbnieku kvalitatīvais sastāvs

- 2011.gada augustā Latvijā ir 59 000 cilvēku, kas nestrādā jau ilgāk nekā gadu, jeb 44% no visiem bezdarbniekiem, bet, piemēram, 2009. gada septembrī ilgstošu bezdarbnieku bijis 13 000 jeb 10%. Neapšaubāmi, skaitliski šī bezdarbnieku grupa nepieaugs, jo kopējais bezdarbnieku skaits samazinās, taču ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars vēl varētu palielināties.
- Patlaban būtiski mainījies bezdarbnieku kvalitatīvais sastāvs, jo ilgstošie bezdarbnieki zaudē darba iemaņas, viņiem ir arī psiholoģiskās un sociālā rakstura problēmas, nereti viņi ir zaudējuši arī ticību sev, ko mēģina atjaunot vismaz savās acīs, lietojot atkarību izraisošas vielas. Ar šiem cilvēkiem nepieciešams ļoti komplekss darbs. Patlaban diemžēl mēs vairs nevaram runāt par to, ka bezdarbnieku sastāvs būtu ļoti kvalificēts un konkurētspējīgs.

Jaunieši darba tirgū

- Kopējā bezdarba struktūrā samazinās arī jauniešu bezdarbnieku īpatsvars - janvārī jaunieši bija 14,2% no visiem bezdarbniekiem, bet augusta beigās - 12,5%.
- Diemžēl nesamazinās tendence, ka lielākā daļa no jauniešiem bezdarbniekiem ir ar pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību, tātad viņi pat teorētiski nav apguvuši nekādu profesiju.
- Taču kopumā Latvijā bezdarbnieki biežāk ir sievietes vecumā no 45 līdz 54 gadiem un ar profesionālo izglītību.
- No 100 cilvēkiem ar pamatizglītību vai nepabeigtu pamatizglītību bez **darba** ir aptuveni 30, no 100 cilvēkiem ar augstāku izglītību - seši, no 100 cilvēkiem ar profesionālu izglītību - 15 līdz 16, rāda NVA dati.

Darba spēka migrācija

- Vēlēšanos braukt strādāt uz ārvalstīm pārsvarā izteikuši
- jaunieši vecumā līdz 24 gadiem,
- vīrieši,
- pamatizglītību un vidējo vispārējo izglītību ieguvušie,
- Latgales un Zemgales reģionā dzīvojošie,
- kvalificēti vai mazkvalificēti strādnieki,
- viesnīcu un restorānu sfērā, vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, mežsaimniecībā, būvniecībā un ieguves un apstrādes rūpniecībā strādājošie.

Cilvēki ar augstāku sociālo statusu (augstāka vai zemāka līmeņa vadītāji) ar attiecīgi lielākiem ienākumiem šādu vēlmi izteikuši retāk un nav motivēti meklēt darbu citur.

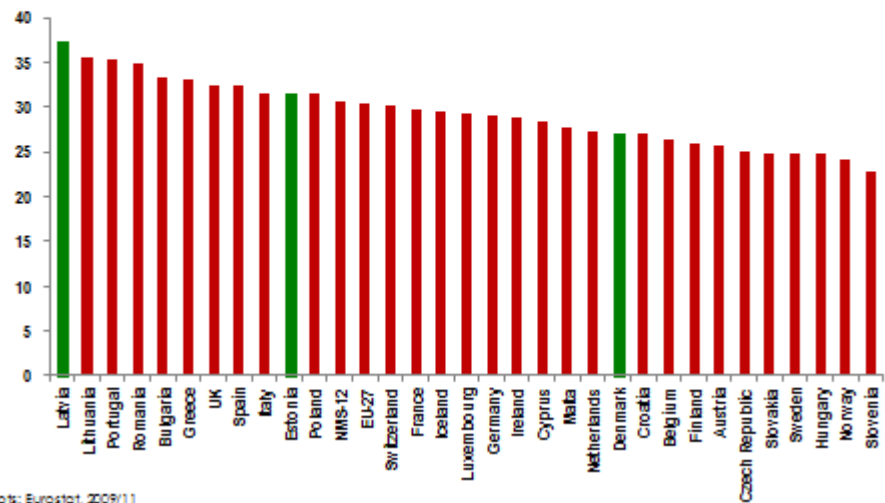
Par vissvarīgāko iemeslu, kāpēc viņi vēlas doties uz ārvalstīm strādāt, respondenti ir norādījuši augstāku atalgojumu (87,4%). Daudzi arī uzskata, ka ārvalstīs ir labāki darba apstākļi un sociālās garantijas.

Savukārt jaunieši biežāk nekā vecāki cilvēki vēlas iegūt jaunu pieredzi un nodrošināt sev lielākas izaugsmes iespējas nākotnē.

Visbiežāk respondenti minējuši Lielbritāniju, Īriju, Vāciju un ASV – valstis, kur viņi vēlas nokļūt. Vairākums respondentu savu izvēli pamato šādi: šajās valstīs var vairāk nopelnīt, tur dzīvo radi un paziņas, daudzi prot sazināties angļu vai vācu valodā.

Džini koeficients

Nevienlīdzība: Džini koeficients

Avots: Eurostat, 2009/11

Ko esam sapratuši:

- - pirmkārt, mācību iestādē iegūtās zināšanas nav pietiekamas visa mūža garumā un tādēļ mūžizglītībai jāklūst par jebkura cilvēka dzīves neatņemamu sastāvdaļu;
- - otrkārt, ņemot vērā straujo tehnoloģiju attīstību, jāpierod pie domas, ka izņemot retus gadījumus, nepastāv darbs uz mūžu vienā darba vietā vai arī pie viena darba devēja;
- - treškārt, ir jāspēj ātri uztvert un analizēt informāciju, kas saņemta no visdažādākajiem avotiem, jo tieši informācija klūst par galveno sociālās un ekonomiskās aktivitātes komponenti.

Arodbiedrības un izglītība

Nepārtraukti attīstoties tehnoloģijām, inovācijām, rodas nepieciešamība pēc jaunām prasmēm, tādēļ darbiniekam regulāri ir jāpilnveidojas, jāapgūst jaunas iemaņas un zināšanas, pielāgojoties darba tirgus prasībām.

LBAS izglītības jomā izvirza sekojošus mērķus:

- lielāka ieguldījuma veicināšana cilvēkkapitālā, atbalstot un uzlabojot darbinieku apmācību iespējas, paredzot darba devēja un arodbiedrību sadarbību apmācību organizēšanā;
- izglītošanās procesa mūža garumā atzīšana un uzlabošana, atbalstot ārpus formālās izglītības gūto kompetenču atzīšanu valstī, mūžizglītības iniciatīvas;
- profesionālās izglītības kvalitātes uzlabošana valstī, pielāgojot to darba tirgus prasībām, Eiropas standartiem, tādejādi veicinot darbaspēka konkurētspēju darba tirgū.

Arodbiedrību pozīcija

Līdzdalība darba tirgū ir galvenais instruments, kā cilvēks var nodrošināt savu labklājību un sociālo drošību. Bez darba cilvēks tiek pakļauts nabadzībai un sociālai atstumtībai.

LBAS galvenie virzieni nodarbinātības jomā:

- nodarbinātības nosacījumu (darba tiesību, darba apstākļu, darba drošības un darba samaksas principu) ievērošanas un uzlabošanas veicināšana un nodarbinātības nosacījumu pasliktināšanās nepieļaušana;
- dalība nodarbinātības politikas dokumentu izstrādē un pilnveidē;
- vispārīga nodarbinātības veicināšana valstī, atbalstot darbavietu radīšanas un saglabāšanas iniciatīvas;
- darbinieku konkurētspējas darba tirgū uzlabošana.

Nodokļi:

- **Iedzīvotāju ienākuma nodokļi Latvijā un ES valstīs (%)**

- Zviedrija (SE) - 30
- **Latvija (LV) - 25**
- Igaunija (EE) - 21
- Īrija (IE) - 20 - 41
- Anglija (UK) - 20; 40
- Slovākija (SK) - 19
- Polija (PL) - 18; 32
- Ungārija (HU) - 16
- Rumānija (RO) - 16
- **Lietuva (LT) - 15; 20**
- Bulgārija (BL) - 10

- *Avoti: EUROSTAT, TAXUD, 2011*

Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes:

<i>Valsts</i>	<i>Kopējā likme</i>	<i>Darba devēja daļa</i>	<i>Darba ņēmēja daļa</i>	<i>% no nodokļiem</i>	<i>% no IKP</i>
Zviedrija (SE)	38.42	31.42	7.00	17.5	8.2
Latvija (LV)	35.09	24.09	11.00	32.0	8.5
Igaunija (EE)	33.00	33.00	0.00	36.6	13.1
Lietuva (LT)	30.80	27.80	3.00	39.7	11.6
Vācija (DE)	28.90	14.00	14.90	39.6	15.7
Anglija (UK)	25.80	13.80	12.00	19.5	6.8
Somija (FI)	21.23	19.22	2.01	29.8	12.8
Polija (PL)	19.52	9.76	9.76	35.7	11.3
Īrija (IE)	14.75	10.75	4.00	20.7	5.8
ES-27 vidējais				33.4	12.8

Minimālā alga (EUR):

- Īrija (IE) - 1461.85
- Nīderlande (NL) - 1424.40
- Anglija (UK) - 1138.54
- Grieķija (EL) - 862.82 (2011.gada septembrī pēc taupības pasākumiem – apm. EUR 530.-)
- Polija (PL) - 348.68
- Čehija (CZ) - 319.22
- **Latvija (LV) - 281.93**
- Igaunija (EE) - 278.02
- Lietuva (LT) - 231.70
- Rumānija (RO) - 157.20

Ko un kā domā darba devēji?

-
- Pakāpeniski (lejupvērstas trepes veidā) no 2012.gada samazināt darbaspēka nodokļus (IIN un VSAOI likmes), lai samazinātu darbaspēka izmaksas, mazinātu stimulus “aplokšņu algu” maksāšanai, un paaugstinātu Latvijas darbaspēka reģionālo konkurences spēju, veicot kompensējošus pasākumus – ceļot patēriņa un kapitāla nodokļus: PVN samazinātās likmes un NĪN.
- Ieviest elastīgāku darba laiku, (1) atsakoties no 8 stundu darba dienas 40 stundu darba nedēļas ietvaros; (2) atcelt ierobežojumu maksimālajam virsstundu skaitam.
- Aizstāt likumā noteikto vismaz 100% piemaksu par virsstundu darbu ar darba devēja un darba ņēmēja savstarpējo vienošanos par piemaksu līdz 100%.
- Noteikt stingrākus kritērijus bezdarba pabalsta saņēmējiem un tiešā veidā sasaistīt pabalsta saņemšanu ar imperatīvu darba praktizēšanu un izglītības/kvalifikācijas līmeņa paaugstināšanu. Samazināt pabalsta ilgumu un apjomu. Ieviest ik mēnesi dilstošu pabalstu.
- Paaugstināt minimālo algu, vienlaikus ceļot neapliekamo minimumu, atvieglojumus par katru apgādājamo un neapliekamos izdevumus par izglītību un veselības aprūpi.
- Pagarināt terminēto (uz noteiktu laiku noslēgto) darba līgumu maksimālo pieļaujamo termiņu no 3 uz 4/5 gadiem (no 36 mēnešiem uz 48/60 mēnešiem).
- Uzsākt ārzemēs strādājošo Latvijas speciālistu repatriācijas programmu prioritārajās nozarēs ar nodokļu atlaidēm un karjeras plānošanas konsultācijām.
- Mazināt sertifikācijas prasības darba aizsardzības speciālistiem mikro un mazajos uzņēmumos.

Arodbiedrību priekšlikumi valdības deklarācijai (1):

- 1) Izstrādāt precīzu darbaspēka attīstības politiku, atrunājot pasākumus un noteikumus izbraukušo Latvijas pilsoņu atgriešanai vietējā darba tirgū, ES valstu un trešo valstu pilsoņu integrācijai Latvijā, izmantojot izglītības sistēmas iespējas un veicinot jauno speciālistu reģionālo un nozaru mobilitāti. Sekmēt dažādu ES valstu valodu pielietošanu augstākās izglītības iestādēs;
- 2) Studiju programmas saskaņot ar reālajām darba tirgus prasībām;
- 3) Vienkāršot pilsonības piešķiršanu Latvijā pastāvīgi dzīvojošajiem nepilsoņiem, atvieglotus noteikumus piemērojot pēc 1991.gada dzimušajiem;
- 4) Sekmēt mūžizglītības attīstību;

Priekšlikumi valdībai (2):

- 5) Samazināt darbaspēka nodokļus;
- 6) Paaugstināt līdz 2014.gadam ar IIN neapliekamo minimumu līdz 50 % no minimālās algas;
- 7) Saglabāt samazinātās PVN likmes, ieviešot samazināto likmi arī pirmās nepieciešamības pārtikas produktiem – pienam un maizei;
- 8) Ieviest nekustamā īpašuma nodokļa neapliekamo minimumu katram ģimenes loceklim, kā arī garantēt šī nodokļa kāpumu gadā ne vairāk kā par 25 %;
- 9) Atbalstīt uzņēmumus, kuros ir stabils sociālais dialogs un noslēgti darba koplīgumi. Koplīgumos nostiprinātās darbinieku garantijas iekļaut uzņēmumu attaisnotajos izdevumos;

Priekšlikumi valdībai (3):

- 10) Sekmēt korporatīvās sociālās atbildības un ilgtspējas indeksa attīstību, izveidot uzņēmumu “balto” sarakstu;
- 11) Saglabāt priekšlaicīgās pensionēšanās iespējas arī pēc 2012.gada 1.janvāra;
- 12) Pensionēšanās vecumu uz 65 gadiem sākt paaugstināt no 2016.gada, katru gadu veicot “solī”, kas nav lielāks par 3 mēnešiem;
- 13) Atslogot sociālo budžetu no neraksturīgiem izdevumiem jau no 2012.gada;
- 14) Paaugstināt kopējo veselības aprūpes finansējumu 2012.gadā līdz 4.05 % no IKP, 2014.gadā līdz 4.5 % no IKP;
- 15) Ieviest Darba tiesas, lai paātrinātu un vienkāršotu ar darba tiesību pārkāpumiem saistīto lietu izskatīšanu;

Priekšlikumi valdībai (4):

- 16) Racionalizēt ministriju un to padotības iestāžu skaitu un struktūru. Ieviešot motivējošu atlīdzības sistēmu sabiedriskajā sektorā strādājošajiem, plašāk izmantot sociālā dialoga un darba koplīgumu sniegtās iespējas, lai panāktu efektīvāku un caurspīdīgāku valsts resursu izmantošanu;
- 17) Aktivizējot cīņu pret nelegālo nodarbinātību, palielināt Valsts darba inspekcijas kapacitāti, kā arī kopīgi ar sociālajiem partneriem izstrādāt reālu nelegālās nodarbinātības samazināšanas un nodokļu maksāšanas motivācijas plānu;
- 18) Piešķirt Latvijas Brīvo arodbiedrību savienībai kā valdības sociālajai partnerei sabiedriskā labuma organizāciju statusu, vienlaicīgi ar likumu nosakot tai nekustamā īpašuma nodokļa atlaides par telpām, kas tiek izmantotas arodbiedrību darbības nodrošināšanai.

Paldies par uzmanību!

Vairāk informācijas var iegūt www.lbas.lv

Pēteris Krīgers,
LBAS priekšsēdētājs
Jūrmalā, 2011.gada 28.oktobrī.